

OD ISTOG AUTORA

KA GRANICI
PREDATOR
TI I JA, ANĐELA
U POTPALUBLJU
OVO NIJE VESELO MESTO
LET

DUHOVI

Cloaca Maxima
- sapunska opera -
Knjiga IV

VLADIMIR ARSENIJEVIĆ

Copyright © 2023, Vladimir Arsenijević
Copyright © ovog izdanja 2023, LAGUNA

*Time is the school in which we learn,
Time is the fire in which we burn.*

Delmore Schwartz,
Calmly We Walk Through This April Day

... a kad je, usred leta godine 2020, preminula i moja majka, njen sam odlazak shvatio, istina možda pre stomakom nego glavom, kao poruku, nedvosmisleni i jednostavnu. Kraj je majku sustigao iznenada, na pragu desete decenije života, za radnim stolom u dnevnoj sobi stana, u visokom prizemlju trospratnice nadomak Profesorske kolonije. Iako ga, za razliku od onog predašnjeg, na Dedinju, nikad nije u potpunosti prihvatila kao svoj i bez obzira na to što je neprestano tvrdila da se tu oseća, pa i boravi, kao stranac i doživotni gost, ostala je u njemu još dugo nakon što oca više nije bilo.

U tom je stanu dočekala i svoj konačni čas.

Bilo je to u petak, poslednjeg dana meseca jula. U poodmaklim godinama, bila je laka meta virusa koji je od početka godine harao planetom, mada njena smrt s tom nedovoljno poznatom pošlašću nije imala baš nikakve veze; umrla je, kako se nekad govorilo, prirodnom smrću. A ipak, činjenica da u izveštaju mrtvozornika stoji da je potpuni prekid životnih funkcija nastupio punih četrdeset osam sati pre nego što je ustanovljen, meni, njenom jedinom sinu, nikako ne pada lako.

Krivica koju u sebi nosim ima mnogostruke uzroke. Nismo je u poslednje vreme posećivali onoliko često koliko je trebalo, Helena i ja, znam to. Davali smo sve od sebe da budemo uz nju što je moguće više, kunem se, naročito od proleća kad su stvari postale izrazito komplikovane za sve, a za naše stare pogotovo. Da joj je pomoć bila neophodna, u to nije bilo nimalo sumnje. Međutim, neprestano smo bili u gužvi a nije zregor napomenuti i da je majka u vreme pre pandemije – tu temu kasnije više nismo ni započinjali – bila potpuno nedokazana kad god bi, zarad lakšeg funkcionisanja, neko od nas dvoje predložio eventualno preseljenje u *Dom za negu i smeštaj starih i onemoćalih lica*. Očekivano, majka o premeštaju u bilo kakav dom za bilo šta nije htela ni da čuje. Svaki pokušaj da tu mogućnost otvorimo, da o njoj razgovaramo, da, kako bi se reklo, *razmotrimo opcije*, odbijala je energično uprkos svim mojim strpljivim naporima da joj dočaram navodne prednosti života u takvoj jednoj ustanovi, koju je, za razliku od nas, nazivala isključivo „staračkim domom“. Sve moje racionalne, nadahnuto iznesene argumente ona nije ni pokušavala da negira. Ali smatrala je da se oni tiču isključivo Helene i mene, da postoje zbog nas, da služe nama, a ne njoj i njenim realnim potrebama i željama, te da je moja namera, u tom smislu, izuzetno sebična. „Nisam ja toliko stara a ni onemoćala, dragi moj“, uzvraćala mi je uz hladnjikav, možda donekle i neprijateljski osmeh. U poznim godinama majka je smatrala da ima puno pravo na izvesnu meru buntovništva. „Najlepša vam hvala“, dodavala je, odmahivala rukom i, pućeci usne nabusito poput deteta, uporno ostajala gde jeste, u tom stanu-strancu većito ledenih zidova u kom je, ma šta o njemu i sebi u njemu tvrdila, provela tolike godine pa je očito bila rešena, ili pomirena, da tu dočeka kraj.

Majčina me je nedokazanost frustrirala. Svejedno, nisam joj protivurečio; ne mogu da kažem da je, uprkos svemu, nisam razumeo. Nije joj se išlo i to je bilo jasno kao dan. *Dom za negu i smeštaj starih i onemoćalih lica* ili već „starački dom“, kako vam drago, nije mesto odakle se bilo ko vratio u život koji je ranije vodio, oporavljen, ružičastih obraza i sa širokim osmehom na licu. Sa zidovima boje kajsije, treperavim neonskim cevima na ljuspastim plafonima, jeftinim nameštajem od iverice, plastičnim cvećem na nestabilnim stolovima u trpezariji, tugaljivim ovalnim goblenima ili neveštima akvarelima nekadašnjih štíćenika i štíćenica okačenim iznad požutelih štokova, bljutavim obrocima u plastičnim tanjirima i još gorim užitima u trpezariji što miriše na ukiseljeno mleko i bajatu supu, organizovanim grupnim vikendima u prirodi, kanastom, dominama, tombolom i profesionalnim zabavljačima angažovanim da ožive puste večernje sate, taj dom, a to mi je postalo bolno jasno prilikom moje prve i jedine posete dotičnoj ustanovi, i dalje ostaje tek turobna poslednja stanica pred odlazak u večnost nepostojanja, škiljavo osvetljeno i traljavo okićeno predvorje smrti.

Zato sam se na kraju, u nedostatku boljeg rešenja, pomirio s majčinom odlukom. Iako, *naravno* da jeste bila stara i onemoćala. I *naravno* da joj je pomoć bila potrebna. Kad je postalo očigledno da više nije u stanju da se bavi sobom, kao ni dnevnim obavezama i potrebama, ćutke sam angažovao ispomoć gerontodomaćice. Pronašao sam je preko onlajn oglasa. Među mnogim sličnim uokvirenim ponudama, odabrao sam jednu u kojoj se nudila „pomoć u kući starijim licima – kupanje i oblaćenje, održavanje higijene životnog prostora, priprema lakih i nutricionistički balansiranih obroka, odlazak u prodavnicu i apoteku, kao i pratnja pri odlasku

kod lekara i slično“. U poruci sam napisao nekoliko šturih redova o našoj potrebi. Odgovor je, iznenadivši me, stigao samo desetak minuta kasnije a već sutradan smo se odabra- na gerontodomaćica i ja našli u gradu da porazgovaramo o detaljima angažmana. I – to je bilo to; posao je bio sklopljen.

Gerontodomaćica Slađa veoma mi se dopala već od prvog trenutka, to moram da kažem. Činilo mi se da i Helena deli moje mišljenje. Bila je to čvrsta, odlučna žena niskog rasta, nepokolebljivog pogleda i neodređenih godina, kratke, čekinjaste kose, oštro zasečene brade, četvrtaste telesne građe, mišićavih nogu, snažnih ruku i valjkastih prstiju, pristojna, tiha, vredna i uredna – idealna ispomoć za našu ostarelu majku i baku. Ali majka gerontodomaćicu Slađu dugo nije zarezivala, a kada se udostojila da je primeti, ophodila se prema njoj izrazito snishodljivo, obraćajući joj se s vrstom ponižavajućeg, nadobudnog persiranja (poniziti i na taj način kontrolisati sagovornika ljubaznošću odvajkada je bila njena specijalnost) i strogo vodeći računa da je nikada, ni slučajno, ne oslovi po imenu. O siroti je gerontodomaćici Slađi, i u njenom prisustvu, govorila isključivo u trećem licu, kao o kakvoj udaljenoj pojavi. Nazivala ju je „ženom“ ne bi li tim aktivnim nepriznavanjem bilo kakve Slađine individualnosti minimalizovala, ako ne i potpuno anulirala njenu ulogu, ispomoć i suštu neophodnost u svom životu. Čitav eksperiment trajao je možda nekoliko meseci pre nego što je „žena“, gerontodomaćica Slađa, dubinski frustrirana, sama odustala od tog, inače sasvim pristojno plaćenog angažmana.

Tako se, na majčino zadovoljstvo, sve bar prividno vratilo na staro. No, godine su neminovno činile svoje. Ulica u kojoj je živela bila je mala ali strma. Kad su noge počele da je izdaju, pa više nije mogla da zarad redovnih nabavki sama

prevaljuje onih stotinak metara uzbrdo do samoposluge na uglu, ćutke sam preuzeo tu dužnost. Dva ili tri puta nedeljno snabdevao sam je hranom i ostalim potrepštinama. Istina, ponekad je to, umesto mene, u zavisnosti od rasporeda naših obaveza, činila Helena. Velika je i bolna istina da ni meni ni njoj to nije padalo lako, a situacija se dodatno zakomplikovala s proleća, kada je starima potpuno zabranjen izlazak na ulicu. Zbog pandemije. Jer starost je starost a korona je korona i protiv toga se uglavnom ne može ništa. Ali ja sam bio prezauset svojim poslovima, njih nijedna pandemija nije bila u stanju da primiri, dok je Helena, čija se dugogodišnja veza s dosta starijim muškarcem poreklom iz naših krajeva, inače svetski poznatim ilustratorom sa sedištem u Njujorku, veza koja se održavala uglavnom na daljinu i u koju sam ja, moram to da priznam, ulagao mnogo sumnje od samog početka, ali od koje je ona, ne obzirujući se nimalo na ono što je nazivala mojom „arogantnom negativnošću“, nerealno mnogo očekivala, samo nešto ranije rasula u paramparčad, poprilično neočekivano i izrazito bolno po nju, bila potpuno obuzeta svežom i neobično dinamičnom umetničkom karijerom koja joj je, svim preprekama uprkos, otvarala stalno nove i neočekivane životne tokove. Nekima i dan-danas, verujem, poznata kao *Hell's Bells*, moja kćerka je već u tinejdžerskom dobu, pod tim pažljivo odabranim *nom de guerre*, postala lokalno slavna, iako još uvek anonimna *street art* umetnica, koja je na beogradskim zidovima preko noći ostavljala pikselizirane, visokostilizovane portrete likova iz klasičnih horor filmova (Bela Lugoši u ulozi Drakule na bočnom zidu stambene zgrade u Beogradskoj ulici, istinski zastrašujući portret Džejsonove maske iz *Petka 13* na strani Brankovog mosta prema ušću, kao i nakazni lik opsednute devojčice Šeron iz Fridkinovog *Isterivača đavola*

kod Botaničke bašte njeni su najpoznatiji i sve do danas u kakvom-takvom stanju preživeli radovi iz tog perioda) da bi potom, a najviše tokom studija novih likovnih medija na novosadskoj Akademiji umetnosti, odvažno razvila primarne koncepte odvođeći ih dalje nego što je iko, uključujući tu svakako i mene, mogao da pretpostavi da bi oni mogli da odu: dada i razni posledični umetnički pokreti otpora, referencijalnost globalne popularne kulture, hakerska DIY ideologija, institucionalna kritika ali i poststrukturalistička filozofija, feminizam, provokacija, subverzija... i – smrt!

Smrt se, zajedno sa svim svojim oblicima i mogućnostima u digitalnoj eri, s vremenom sama od sebe nametnula kao njena velika tema. Opsesija praktično. Što i nije toliko neobično jer je Smrt sve vreme bila tu negde, u našoj neposrednoj blizini. To nametljivo i na kraju veoma dosadno prisustvo uticalo je, naravno, i na naš tekući problem kombinovanja obaveza oko majke s drugim komplikacijama koje nam je život nemilice nametao. U vreme kad je već kopnila, nikoga drugoga, izuzev nas dvoje, nikakvih prijatelja ili rođaka, komšija ili kumova, već dugo nije bilo u blizini. Svi su se odavno raspršili: poumirali, otišli, nestali, šta god. Istorija je za sve njih, ispostavilo se, bila košmar iz kog je bilo nemoguće probuditi se, kako je valjda zapisao neko nekad negde, nisam siguran ko i nisam siguran kad a kamoli gde, aždaja koja ih je u jednom zalogaju proždrla za užinu pa, podrignuvši zadovoljno, ispljunula koščice, hrskavice, žile i druge nejestive delove. Nikakvi pokušaji da se neminovnosti sudbine izbegnu tu nisu imali nikakvog značaja.

I upravo je u tome suština one jednostavne poruke kojom sam darovan saznanjem o majčinoj smrti a koju sam spomenuo na samom početku. Danas, kad živimo u hroničnim pandemijskim strahovima i iscrpljujućim nesanicama ili

eventualno naslepo bludeći i mesečareći kroz najbizarnije košmare, danas kad majke više nema i kad ujedno *nikoga* više nema iz jedne specifične ali u okviru šire slike ni po čemu posebno važne verzije prošlosti koja to najčešće nije – prošlost, naime – kako je, opet, mislim, zapisao neko drugi nekad negde, mada ponovo nisam siguran ko i nisam siguran kad a ni gde, kakav-takav *život* možda, eto, može da otpočne.

Tako se dogodilo da sam, iznenadivši se i sâm, na obrazu osetio neobičnu svežinu upravo u času kad sam postao svestan majčine smrti: laki lahor raznovrsnih mogućnosti. Život mi se, gle, pomislio sam, još jednom nudi, besramno, nalik na nafrakanu uličnu kurvu. Ali oterao sam ga od sebe odsečnim pokretom ruke, onako kako bih oterao dosadnu mušicu. Odbijao sam da se samozavaravam. Iako se nadomak sedme decenije života nisam osećao ništa zrelijim, ni starijim, nego kad sam na primer imao trideset, u vreme kad sam s ovom otegnutom, u vremenu frapantno razvučenom šifonjerskom pripovešću otpočeo, više se nisam zanosio zamislama o tome kako bi taj takozvani život trebalo da izgleda. Tako da, ako ništa drugo, više nije bilo načina da me isti izigra i da mi naplati uslugu koju, znao sam to veoma dobro, ionako nikada neću dobiti a, ujedno, ni biti u prilici da odbijem.

Majčini su dani u dubokoj starosti postali strahovito monotoni, poput zacakljene slane pustinje u kojoj su nebo i zemlja jedno i u kojoj se nikada ništa ne menja. Iako je rado tvrdila da joj je dosta Vremena (onog dugog i valjajućeg prustovskog Vremena koje je njoj u inat odbijalo da prestane da se odmotava otkucavajući sekunde, minute, sate, dane, nedelje, mesece, godine i decenije ubistveno ravnomernim ritmom, poput kosmičkog metronoma), i u najpoznatijim je

godinama davala sve od sebe da živi u savremenosti, takvoj kakva je. Bilo je to veoma hrabro, naravno. Zahtevi modernog doba naprosto su bili previše izazovni za nju. U njenim rukama kao da ništa nije funkcionisalo kako treba, a od svega joj je ponajviše problema zadavao daljinski upravljač novog SMART televizora koji je dobila kao rođendanski poklon od mene i koji je, malo je reći, mrzela. Mene je to zauzvrat razjarivalo više i češće nego što bih želeo, ali Helena je sve majčine staračke uvrnutosti kao i odvajkadašnje idiosinkratične tendencije prihvatila znatno lakše. Ako sam se ja iz posete u posetu ubijao da majci objasnim kako funkcioniše opcija „gledaj ponovo“, Helena se uopšte nije baktala time. Smatrala je da baka prezire repriziranja i da joj nikakva opcija „gledaj ponovo“ u životu više nije potrebna. „Baka bi da živi u realnom vremenu dok još ima prilike za to“, rekla mi je i ja nisam mogao da se ne složim s tako jednostavnom mudrošću. Oduvek je, pomislio sam, ne bez zavisti, Helena bila znatno zrelija od mene. Za razliku od njene sabranosti i dobronamernosti prema svetu (koji je od malih nogu nastojala da razume i prihvati onakvog kakav jeste), ja nikad nisam umeo da se kontrolišem. Ljutio sam se na sve s čim se nisam slagao a možda još i više na sve što nisam bio u stanju da razumem. Ponajviše zbog tog svog poslovično skraćenog fitilja, nenadoknadivo sam propustio ili direktno upropastio izvesne životne prilike, zbog čega mi danas još preostaje da se tiho kajem. Sad, kad majke više nema, recimo, s bolom u srcu uviđam da je trebalo da se potrudim da budem bolji ili strpljiviji prema njoj. Već danas, dok pišem ovo – iako od majčine smrti nije prošlo mnogo vremena – s nesavladivom setom se prisećam njene apsurdne navike da u torbi večito nosi unaokolo veliki prastari imenik s izlizanom oznakom preduzeća *Minel* u zaglavlju, ispunjen

telefonskim brojevima, i to uglavnom fiksnih telefona čije poreklo i istorijat sežu daleko u šezdesete i sedamdesete godine dvadesetog veka, jer je, citiram, „mrzi“ da koristi imenik u mobilnom. Ili da neumorno zove korisnički servis internet-provajdera da bi se dežurnom operateru po ko zna koji put požalila da joj se „pokvario *Gugl*“. Ili da joj je „crkao *Skajp*“. Ili da „nešto nije u redu s *Fejsbukom*“. Pa svi oni ispadi na društvenim mrežama. Kao, recimo, kada je na mom *FB* zidu jednog jutra osvanula sledeća poruka:

*AKO DANAS PLANIRAS DA DODJES DO MENE
KUPI MI DVA MLEKA OD LITAR I PO SA ZZAREZ8
POSTO MLECNE MASTI!!!*

Ta narudžbina – otkucana velikim slovima i bez dijakritika – nagrađena je s ukupno 47 reakcija: 24 lajka, 4 srca, 3 iznenađena, 1 uplakan i čak 9 nasmejanih smajlija.

Već u sledećoj poruci, doduše, majka je nadmašila sebe samu:

*GDE LI SI? DANAS SAM KOD PALILULSKE PIJACE
SELA U DVOJKU I U TRAMVAJU ODLUCILA DA
OSTANEM DO SLAVIJE. NE PAMTIM KADA SAM
ZADNJI PUT TO URADILA. U SVAKOM SLUCAJU
BILO JE DAVNOOOOOOOOO. HTELA SAM DA VAS
POSETIM KAD SAM VEC TAMO ALI SAM US-
PUT ZABORAVILA GDE SAM KRENULA PA SAM
SACEKALA AUTOBUS I VRATILA SE KUCI. STA-
ROST – LUDOST STA CES! ALI SAMO DA ZNAS
DA SE NISAM IZGUBILA.*

Za to je, zasluženo, dobila 56 lajkova, 19 srca, 11 iznenađenih, 5 nasmejanih, 2 uplakana smajlija i 3 šera.

Ipak, apsolutno je nenadmašna, po broju lajkova, bila poruka ostavljena u komentarima ispod jednog mog društveno-angažovanog i politički provokativnog posta od pret-hodnog dana – ironičnog komentara već neke od sumanutih izjava ili postupaka trenutnog Predsednika:

*HULIS VIDIM HULIS! NEGO KAD BUDES DOLA-
ZIO NEMOJ MOLIM TE DA ZABORAVIS DA MI
DONESES NOVI BROJ ENIGMATIKE 10 ULOZA-
KA ZA HEMIJSKU OLOVKU I FLASU ONE CESKE
VOTKE KAKO SE VEĆ ZOVE.*

Tim je komentarem zaradila 102 lajka, 24 srca, 37 nasme-janih i 2 ljuta smajlija, u svakom slučaju više od samog mog posta, a šerovana je na *Fejsbuku* dvanaest puta, pojavivši se potom na *Twitteru* i kao skrinšot na *Instagramu*. Sve u sve-mu, izazvala je malu viralnu senzaciju među mojim onlajn prijateljima (koji ionako odavno nisu bili moji prijatelji već, u najboljem slučaju, prijatelji mojih prijatelja ili prijatelji prijatelja mojih prijatelja), kao i među njihovim prijatelji-ma, prijateljima njihovih prijatelja ili prijateljima prijatelja njihovih prijatelja a neretko i među potpunim neznancima jer su svi moji postovi ionako javni. Majka je, evidentno, i ne znajući to, lagano postajala vrsta lokalnog mini-selebritija na društvenim mrežama.

Neko vreme smatrao sam da je važno što pre objasniti joj šta je to *FB* zid i čemu služi inboks. I davao sam sve od sebe da joj to i razbistrim. Ali – uzalud. Majka je po običaju prevrtala očima, coktala i gledala u stranu trudeći se da mi čitavim telom pokaže koliko joj je to moje učestalo patroni-ziranje dosadno. „Baš te nešto gledam“, ubacila je lakonski jednom prilikom, kad sam zastao da udahnem i otpijem

gutljaj kafe, „i mislim se: gospode Bože, isti otac!“ Tako sam na kraju i od toga digao ruke.

Ipak, ne bi bilo fer prema majci ako bih ovim ostavio utisak da ju je lucidnost u životnom finalu potpuno na-pustila. Jer zapravo nije. Naprotiv, razumevši da više ne raspolaže istim količinama bistre svesti kao nekada, ona je njome izrazito ekonomično raspolagala (što je po sebi znak izrazite lucidnosti), štedeći je za one aktivnosti u danu do kojih joj je uistinu bilo stalo. Za čitanje pre svega. U život-noj je završnici čitala mnogo, zadivljujućom brzinom, sa temeljnošću i oštroumnošću. Jednom nedeljno odlazila je do čitaonice Francuskog instituta, gde je uživala u činjenici da je svi poznaju i poštuju kao svoju, odnedavno i zvanično, najstariju članicu. Knjige je birala uglavnom po preporuci uvek ljubaznih bibliotekarki koje su dobro znale njen „ukus i nivo“, kako je sama govorila.

U poslednje vreme pozajmljivala je listom dela frankofo-nih pisaca iz afričkih, azijskih ili karijskih zemalja. Prilikom naših druženja – uglavnom vikendom – nakon ručka mi je, uz kafu, nadugačko pričala o autorima i naslovima koji su meni uglavnom bili potpuno nepoznati. Njene su procene bile nemilosrdne, njena kritika direktna i ubitačna a povre-meno je i vikala; naravno, onoliko koliko su joj glasne žice, dotrajale od devet decenija redovne upotrebe, dopuštale. Iako nije bilo nimalo razloga za to – prekoputa nje sam sedeo samo ja. Slušao sam je rasejano i s četvrt pažnje, ali majka je obožavala da debatuje i kad realno nije imala s kim. „Trebalo bi da se baviš književnom kritikom, mama“, rekao sam joj jednom prilikom, zadivljen njenim žarom. Ona je prevrnula očima. „Ajde, molim te lepo“, rekla je, kao i uvek kad je smatrala da govorim potpune besmislice. A kad se napokon umorila od analiziranja pisaca čije je knjige trenutno čitala,

po davnašnjoj navici raspitivala se o mom „književnom radu“. „Na čemu trenutno radiš?“, interesovalo ju je.

Šta sam mogao izuzev da odmahnem glavom i sebi u bradu promumlam nešto što ni sam nisam razumeo? Jer, budimo iskreni, nikakvog „rada“ u mom slučaju već dugo nije bilo niti je o njemu moglo da bude reči. Ali majka prema meni nije bila ni približno onoliko surova kakva je umela da bude prema književnim dometima savremenih i klasičnih postkolonijalnih frankofonih pisaca. Naprotiv, pročitavši pre par godina moj poslednji rukopis, koji sam po završenom razgovoru s njom brže-bolje strpao u fioku da ga više nikada ne pogledam, spremno je i nadugačko hvalila moje „kompleksne, u sebe zatvorene, donekle lirske a ujedno izrazito čitljive i razigrane rečenice“, kao i „specifičan šlif za ritam pripovedanja koji uvek stoji u organskoj vezi s ritmikom sadržaja koji se pripoveda“. U tim sam, dosta vešto izrečenim hvalama, priznajem, besramno uživao iako je istina o mom „pisanju“, znao sam to, bila daleko tmurnija od njenih optimističnih, povremeno i visokoparnih primedbi.

Ali sve to na stranu, mati je tokom vrelih julskih dana godine dve hiljade dvadesete, naizgled pomirena sa svim nesumnjivim znakovima da joj vreme ubrzano prolazi, iz police s knjigama izvukla Galimarovo izdanje iz 1947. godine Prustove *À la recherche du temps perdu* u petnaest tomova monotono belih korica. Nakon toliko decenija intenzivnog čitanja, pred sam kraj jednog izrazito dugog puta vratila se omiljenom štivu iz mladosti. Ispostavilo se da je, ma šta Helena tvrdila, majka bila raspoložena i za poneku reprizu. Za njom je, na radnom stolu za kojim je uvek čitala, ostao prvi tom Prustovog dela – *Du côté de chez Swann I* – otvoren na četrdeset sedmoj stranici, upravo na samom kraju prvog poglavlja i onom mitskom mestu s komadićem madlenice

zamočene u lipov čaj. Mene je ta strogo književna činjenica koja se za sva vremena uplela u neraskidivo klupko s majčinom smrću činila izrazito – literarno! – ponosnim. Mislim da sam hteo – ne hteo nasledio dobro parče kulturnog snobizma svoje nadmene, snažne, hrabre, nezavisne, možda ne preterano osećajne, u svakom slučaju suzdržane i sada, na kraju svega, nedvosmisleno mrtve majke. Koju više nijedna čulna asocijacija, nijedna primenjena prustovština, baš nijedna književna afektacija i kerefeka neće oživeti. I koja još jedino može da postoji u Heleninim i mojim sećanjima na jedan dug i po mnogo čemu bogat život, u svakom pogledu vredan življenja, kakav je bio njen.

Donekle me je tešila pomisao da poslednji čas majka nije dočekala sasvim sama. Ne znam da li je to dovoljno za istinsku utehu, ali s njom je u stanu, u trenutku smrti, bio Didi, sijamski mačor koga smo joj Helena i ja poklonili kao zajednički dar za osamdeset osmi rođendan. Iako se majka tom poklonu isprva oštro protivila tvrdeći da se nalazi u životnom dobu kada je nemoguće brinuti se i za sebe samoga a kamoli za drugo biće, Helenina urođena ubedljivost u kombinaciji s Didijevim šarmom učinili su svoje: pobedili su njenu nepopustljivost i Didi je dobio priliku da osvetli poslednje dve godine majčinog života sebi svojstvenom svetlošću, darujući joj ljubav koja ju je iznenadila i na kojoj je ostala zahvalna sve do samog kraja. Kraja koji je, da razjasnim, došao u formi akutnog ishemijskog moždanog udara, u narodu poznatog kao šlog. E sad, da li je majka jednostavno svenula usred neke prustovski kompleksne misli koja joj se motala po glavi dok je mirno plovila vođena pouzdanim rečnim strujama meandrirajućih kićenih rečenica svog omiljenog pisca, da li je mirno udahnula i izdahnula poslednji put pa se sklupčala u fetusni položaj na podu pored radnog stola,

gde smo je i zatekli, ili je život okončala u agoniji, sručivši se sa stolice u razdirućem, bolnom finalnom grču i vrelini?

Mi to ne znamo i izvesno je da nikada nećemo saznati. Ono što s priličnom pouzdanošću znamo jeste da je preminula u petak, poslednjeg dana meseca jula, i da je puna dva dana, sve do nedelje, ostala da leži u tom uzanom prostoru između stola i stolice, prigodno nalik na privremeni plitki grob. Puna dva dana, da. Tih predugih četrdeset osam sati nešto je za šta nemam niti ću ikada imati pravo opravdanje. Čak ni prihvatljiv izgovor. Šta bih mogao da kažem u svoju, u našu odbranu? I pred kim bih nas ja to branio i opravdavao? Znam samo da sve to vreme nijednom nisam pozvao majku nasuprot čvrstoj odluci da je zovem svakog dana, pa i više puta dnevno – prosto da bih se uverio da je dobro.

Da je *živa*.

*

U subotu prvog avgusta vreme se naglo promenilo kako to obično biva u Beogradu. Iako su dani i dalje bili jednako vrela kao u julu, ona nepodnošljiva sparina doslovno se preko noći povukla. Disanje je time postalo neuporedivo lakše, nismo se više onako neumereno preznojavali, dok je spavanje bez klime i pored otvorenog prozora opet bilo moguće u ovom uzavreloj gradu koji se i tog, kao i svakog leta doslovno krčkao na visokoj temperaturi u sopstvenim otrovnim isparenjima. Ipak, u nedelju sam se probudio pred svitanje, dišući isprekidano, uz tegobnu slutnju da sam sanjao nešto gadno, nejasan san u kom je moja lična uloga bila krajnje neslavna. Ali ma koliko da sam se trudio, nisam bio u stanju da rekonstruišem ništa smisljeno i celovito iz iscepanih prizora koji su mi još uvek treperili u svesti gaseći se i nestajući

jedan po jedan. Ustao sam obeznađen, s bolovima u kostima i mišićima i nejasnom vizijom nadolazeće tragedije. Majku sam pozvao čim sam se umio, oprao zube, napravio prvu jutarnju kafu i svime time podigao svest na minimum neophodan za kakvo-takvo funkcionisanje. Bezuspešno. Tokom jutra i prepodneva pozvao sam je još nekoliko puta. Ništa. Zvao sam je na fiksni i na mobilni telefon, naizmenično. Uporno se nije javljala ni na jedan. Nešto u meni poručivalo mi je da se ne uzrujavam bez potrebe. Ionako će se, kao i toliko puta ranije, tešio me je taj lažljivi glas, ispostaviti da je majka u šetnji, kod frizerke, u samoposluzi ili možda čak u Iranskom kulturnom centru na besplatnom kursu farsija za starije koji je u poslednje vreme pohađala.

„Sve se raspada“, mrmljao sam sebi u bradu, znatno nervozniji nego inače. Vrteo sam se po stanu, pripremio drugu kafu, pokušao da doručkujem, ali – nije išlo. Pozvao sam Helenu, ali ni ona se nije javljala. To me je razbesnelo iako sam dobro znao da se Helena i nadomak tridesete godine života budi prilično kasno kad god ima prilike za to. Nedeljom pogotovo. Poslao sam joj potom SMS. I majci sam uputio kratku tekstualnu poruku. Ujedno sam proverio da nije slučajno dostupna na *Skajpu*. Ili možda na *Fejsbuk messengeru*. Nije bila, ne.

Tek me je to zaista unervozilo. Hiperventilirao sam. Stomak mi se grčio. Nisam bio u stanju da radim bilo šta iole smisljeno. Da još uvek kojim slučajem kompulzivno duvam po ceo dan, onako kako sam činio tokom osamdesetih i početkom devedesetih godina dvadesetog veka, sve do Anđeline smrti a, uz prekide, i godinama nakon nje, pomislio sam s mešavinom čežnje i samogađenja, sada bih sigurno smotao i na prozoru s velikim zadovoljstvom popušio jedan debeli džoint. Ali ne duvam više. *For better or for worse*, što kažu.

Na svu sreću, Helena mi se ubrzo javila. Glas joj je bio promukao i pospan, ali se razbudila čim sam joj ukratko objasnio o čemu se radi. Već pola sata kasnije, došla je po mene u Molerovu taksijem. Kad smo stigli do Hadžipopovca i odatle skrenuli prema Profesorskoj koloniji, oboje smo začutili. U jednakoj tišini smo izašli iz vozila pred majčinom zgradom. Nismo progovorili ni kad smo, nakratko se zgzledavši s maskama na licima, tvrdim korakom poput dvoje gangstera pošli prema ulazu. Sunce je nemilice tuklo kroz oblake. Pored nas je promakla komšinica s kesom đubreta u ruci. I njeno je lice bilo prekriveno maskom. Nije nas ni pogledala. Teško sam disao. Znoj mi je curio niz čelo i vrat. Pred samom zgradom pažnju mi je privuklo upaljeno svetlo koje se i usred bela dana videlo kroz prozor dnevne sobe stana u visokom prizemlju s naše leve strane. Nema načina da bi moja nadasve štedljiva majka ostavila upaljeno svetlo usred dana, pomislio sam. I istog časa pretrnuo. Bio sam do grla ispunjen crnim slutnjama, ali ništa nisam rekao. Samo sam spustio pogled i nastavio za Helenom. Čim smo ušli u hodnik, prenelo nas je Didijevo otegnuto mjaukanje. Helena me je pogledala preko ramena. Prošli smo pored poštanskih sandučića, popeli se do visokog prizemlja, skrenuli levo, stali ispred vrata i zazvonili. Didi je mjaukao i grebao vrata s druge strane. Imao sam ključ, ali znao sam da majka retko zaključava ulazna vrata. Lakim pokretom ruke pritisnuo sam bravu i vrata su se – gle! – otvorila. Čim sam ih dovoljno odškrinuo, Didi se gipko provukao i poleteo prema Heleni. Žudno joj se pripijao uz listove. Helena ga je podigla u naručje. Trljao je uglove usana o brid njenog dlana pomamno i uz tako glasno predenje da se čitav hodnik orio. „Da uđemo?“, šapnuo sam. Nisam skidao dlan s kvake ali sam svukao masku s lica. Dođavola s tim, pomislio sam.

Kroz odškrinuta vrata u hodnik se izlivala bela svetlost, što je delovalo bizarno zastrašujuće. Neobičan, slatkast miris pratio je razigran svetlosni zrak i zagolicao nam nozdrve.

Helena je i sama skinula masku. Napravila je izraz lica kao da će kinuti, ali nije. „Hajde ti“, šapnula je. „Pliz.“

Oblizao sam usne, obrisao znoj s čela, duboko udahnuo, širom otvorio vrata i ujedno pročistio grlo. „Mama?“, pozvao sam, glasom koji je izdajnički zadrhtao i prepukao. Sačekao sam trenutak zaglavljen u mestu, ali kako nije bilo odgovora, ukoračio sam u predsoblje. Pažljivo, korak po korak. Kao u jeftinom horor filmu, vrata su se sama od sebe pritivorila za mnom, uz otegnutu škripu.

„Mama, ja sam!“, doviknuo sam još jednom. Ništa. Zakoračio sam i odmah zastao jer je parket bolno zaškripao pod mojim korakom. Nekoliko trenutaka oklevao sam tu, u predsoblju. Osluškiavao sam, ali ništa se nije čulo izuzev šuma klime uključene u dnevnoj sobi. Smrad je poticao iz Didijeve posude s peskom. Bila je prepuna stvrđenih fekalija i potpuno natopljena uskislim urinom. Odvratio sam pogled. Sve je u predsoblju bilo očekivano i dobro poznato – prastari očevo pomorski barometar nemačke proizvodnje, nekoliko mojih srebrnih i bronzanih plivačkih medalja iz detinjstva, čak i prašnjava figura crnca s mindušom koju sam u četvrtom razredu osnovne škole napravio od šperploče po šematskom prikazu kao domaći zadatak iz Opštetechničkog obrazovanja. Onda sam se trgnuo, još jednom zakoračio i oprezno, nabadajući kao da koračam po skliskom podu kakve neistražene pećine, prešao kroz predsoblje do ulaza u dnevnu sobu. Onaj slatkast miris, a to mi je u času postalo jasno, nije imao veze s Didijem. Kad sam se približio dnevnoj sobi, on je još jednom olako nadjačao znatno oštrij smrad danima neispražnjene posude s peskom.

„Mama?“, rekao sam provirivši kroz širom otvorena dvo-krilna vrata. I tad sam je ugledao: dve pomodrele, praktično crne noge u mekim papučama, koje su virile iz uzanog prostora između kancelarijske stolice i radnog stola. „Mama“, prošaputao sam još jednom. Sve mi je u času postalo jasno. Ali nisam poleteo ka njoj. Nisam ni pao na kolena i ščepao je za ramena u jalovoj nadi da ću je histeričnim drmusanjem povratiti u život. Niti sam dohvatio telefon da pozovem Hitnu pomoć. Nisam, iskreno, učinio ništa, baš ništa. Trudeći se da dišem što pliće, pažljivo sam je pogledao, oblizao suve usne, progutao knedlu, okrenuo se na petama i jednako opreznim korakom vratio do ulaza u stan.

Helenu sam zatekao kako i dalje stoji u hodniku, s Didi-jem u naručju i istovetnim strahom u pogledu s kojim sam je i ostavio. Prišao sam joj i kratko klimnuo glavom.

Ona je u trenutku prebledela. Usne su joj zadrhtale. Oči su joj se zamaglile. „Uh“, bilo je sve što je izgovorila.

Zagrlio sam je. Jebeš maske, pomislio sam. Jebeš rukavice. Jebeš socijalno distanciranje. U mom naručju, Helena je podrhtavala od prigušenih jecaja; krhka i jaka ujedno, kao i kad je bila dete. Zagrlio sam je zato još jače. Okej, pomislio sam u tom času i duboko udahnuo. Dobro je, pomislio sam još, dobro je. Barem je moja kćerka neko kome ne moram mnogo da objašnjavam.

Dragi oče,¹

Odmah ovde, na samom početku, želim da ti priznam nešto što mi se, u ovom trenutku, čini strahovito važnim. Iako nisam siguran da znam zašto. Ali svejedno – evo o čemu se radi. Za sve ovo vreme koliko je proteklo od tvoje smrti do danas – ukupno 21 (slovima: dvadeset jedna) godina i 4 (slovima: četiri) meseca – nišu br. 33 G u kolumbarijumu Novog groblja u kojoj je smeštena urna s tvojim posmrtnim ostacima obišao sam svega 2 (slovima: dva) puta.²

Moram odmah i da naglasim da mi to ne čini ni loše ni dobro, kao i da te time nimalo ne kažnjam. Nemoj, molim te, pogrešno da me razumeš. Ne svetim ti se više ni zbog čega. Jednostavno ne osećam potrebu da idem pa i ne odlazim.

S druge strane, nije da mi nisi u mislima. Razmišljam o tebi često. I to ću ti, evo, vrlo iskreno priznati. Verovatno češće nego što bih poželeo. I uglavnom s prekorom. S tobom se nalazim u stanju neprestane rasprave koja se razvukla na dve

¹ Dragi Vladimire,

² Sine moj, ponovo počinjem. Želeo bih da znaš da ja nisam=

decenije i koja će, koliko mogu da procenim, najverovatnije trajati zauvek. Tj. sve do moje smrti. Što je apsurdno ako se složimo da si u mom životu, u vreme kad te ništa nije sprečavalo da jednostavno budeš tu, predstavljao tek nepouzdanu i sporadičnu pojavu, vrstu fizički prisutnog, ali na sve druge načine suštinski neaktivnog duha, nekoga s kim je bilo kakva razmena bila i ostala nemoguća.³

Tako da te nisam često posećivao tokom svih ovih godina. Međutim, da je danas kucnuo taj čas, to mi je postalo jasno čim smo Helena i ja jutros izašli iz depresivne i zagušljive zgrade grobljanske uprave i s olakšanjem koje je nemoguće opisati udahnuli nešto standardno zagađenog, ali ipak „svežeg“ vazduha. I nimalo me nije iznenadilo što je Helena predložila da odemo do tvoje niše u kolumbarijumu. „Da obiđemo dedu“, tako je rekla. :) Nasmehio sam se u odgovor na tu neočekivanu ponudu, ali sasvim je moguće da sam oklevao za trenutak predugo. Jer zašto bi inače Helena osetila potrebu da pomirljivo doda: „Pa, mislim, kad smo već tu“? I da još sve to zajedno potkrepi neodlučnim sleganjem ramenima.

Požurio sam da i sâm slegnem ramenima za njom, ne bih li ostavio koliko-toliko ubedljiv utisak da mi je zapravo svejedno. „Što da ne“, promrmljao sam još, da stvar bude sasvim jasna. I tako smo, usaglašenim korakom, krenuli prema tebi. Ili prema onome što je od tebe do danas ostalo, tata – hrpici pepela u keramičkoj posudi smeštenoj u za to predviđenu nišu u dugom vijugavom zidu kolumbarijuma.⁴

³ Pišem ti ovo iz jednog razloga, Vladimire. Ukratko i najjednostavnije – stalo mi je da me bolje upoznaš. Možda je trebalo ranije da se potrudim oko toga? Ali ja bih voleo, kad je već tako, da me – da te ---

⁴ Uostalom, zašto bi ti uopšte poželeo da upoznaš jednog umirućeg čoveka? Čak i ako je reč o rođenom ocu? Ili, ajde da i to kažem, tj. napišem, pogotovo u tom slučaju? Zašto, stvarno? No, svejedno, ja ---

Dvadeset jedna godina i četiri meseca – neverovatno kako vreme leti, zaista. U vreme kad si umirao, jedan izrazito tmast žutosivi oblak je, pamtim, neprestano visio nad nama. Ništa nije moglo da umakne njegovom sveprožimajućem dejstvu. A negde ispod tog oblaka ti si, bližeći se poslednjem času, kopnio u postelji tik do musavog prozora jedne od bezbrojnih istovetnih bolničkih soba, u tom carstvu mučnonarandžaste plastike i mrkog furnira, brzopropadajućeg simbola iskrivljene i u startu upropašćene socijalističke modernizacije na četvrtom spratu gigantskog zdanja Vojno-medicinske akademije na Banjici. Nije ti bilo spasa, znalo se to otkad su te primili, stoga se lekari i sestre, ruku na srce, i nisu nešto trudili oko tebe. Racionalnost medicinskog osoblja je često zastrašujuća. Pustili su te da dogoriš, tu pred njima. I ti si disciplinovano, tiho i diskretno izdahnuo, tačno u tri sata i trideset tri minuta po ponoći, u gluvo doba mrkle noći tog petka, devetnaestog dana meseca marta godine hiljadu devetsto devedeset devete. U trenutku smrti, bio si sâm. Dugo mi je trebalo da uvidim da u svemu tome ima izvesne poetske pravde, ma koliko gorke. Kao što je ima i u činjenici da si na jedvite jade dogurao do šezdeset osme godine života. Iako se meni u detinjstvu činilo da ćeš trajati večno. Dokusurile su te, kao i mnoge druge pripadnike tvoje unesrećene generacije, katastrofalne životne navike. A svakako si mogao da poživiš još koju godinu, možda i deceniju, samo da si pokazao trunčicu volje da se otarasiš, pre svega, onog tvog kompulzivnog lančanog pušenja, recimo. Koje je, iskreno, bilo zastrašujuće. Tri i po pakle (iliti sedamdesetak cigareta) filtera 57 na dan, to je bila tvoja mera. Kad god pomislim na topli roditeljski dom i detinjstvo, ja neizostavno vidim sve one pepeljare ispunjene pikavcima s otiscima tvojih snažnih zuba na filteru. Kad smo već kod toga, svakako si mogao i da se zdravije hraniš – kome su svi

ti čvarci, slanina, švargle, krvavice, sva ta jela sa zaprškom, premasna i prezačinjena, sve te testenine, belo brašno, beli šećer i bela svinjska mast ikada činili dobro? A mogao si i da manje piješ. Znatno manje! Bio si klasičan diskretni porodični pijanac, koji bi se obavezno ušljemao pred ručak pa nalakćen na sto srkao supu i mljackao glavno jelo, da bi na kraju otužne balade bedno zaspao na kauču uz TV. Mogao si takođe da se posvetiš nekoj fizičkoj aktivnosti – u mladosti si bio okretan i posvećen telu, bio si, kažu, veseo i popularan, tvoje društvo je plnilo mnoge, ali ja te, na sopstvenu žalost, pamtim onakvog kakav si bio u poznijim danima, trbušastog i dozlaboga mrzovoljnog. I na kraju, mogao si, ili da budem precizniji, morao si mnogo redovnije da odlaziš na lekarske preglede. No, nisi. Šta ćemo, nisi. I ti i ja, da se ne lažemo, dobro znamo da nisi činio ništa od toga. Naprotiv, pušio si kao smuk, jeo si sva ta sranja, napijao se svakodnevno, malo si se kretao, gajio si atavističko nepoverenje prema lekarima i od dijagnoza strahovao više nego od bolesti. Prepustio si se, sve u svemu, bez imalo zadržke svojim najnižim porivima, strastima, zabludama i sujeverju. Jednoj opštoj lenjosti duha i tela. To te je na kraju dokusurilo. U tom smislu, cena koju si, kad je došlo vreme za izmirenje računa, morao da platiš nije bila nešto za šta si mogao da kriviš bilo koga drugog izuzev sebe samog.⁵

Kad je tvoj „jutarnji kašalj“ postao toliko ozbiljan da se čak i majka – koja je odnekud stekla ono koliko neobjašnjivo i naučno neodbranljivo toliko i nepokolebljivo uverenje da se većina bolesti najlakše sprečava, kontroliše, otklanja a možda

⁵ Vladimire, dragi moj sine, ovo je četvrti pokušaj da ti napišem ponešto o svom životu. Tri puta sam pokušavao i odustajao, ali više ne name-ravam ništa da precrtavam. Neka bude kako bude. Meni nije ostalo još mnogo vremena a ja ionako mogu onoliko koliko mogu, zar ne?

i uspešno leči pukim i doslednim ignorisanjem simptoma – i majka, dakle, takva kakva je (mada sada bi već valjalo o njoj pisati, govoriti i misliti u prošlom vremenu i zato se odmah ispravljam: majka, takva kakva je bila) zabrinula i naterala te da odeš kod lekara, rak pluća koji ti je tom prilikom dijagnostičiran već je bio u toliko poodmakloj fazi da se konzilijum vojno-medicinskih stručnjaka okupio oko tebe u kolektivnom čuđenju kako je moguće da si još uvek živ i da, evo, go do pojasa sediš tu pred njima i stidljivo kašljucaš. Smestili su te u bolnički ležaj po hitnom postupku. Tako je počelo tvoje ubrzano survavanje. Što na izvestan i potpuno sumanut način prilično uverljivo potvrđuje ono maločas izneseno majčino uverenje o odnosu bolesti i svesnog ili nesvesnog previđanja, tj. prihvatanja najočiglednijih simptoma. Jer ti si, kao živ dokaz tog njenog stava, inače prilično nesvojestvenog majčinoj sklonosti jednom krajnje radikalnom racionalizmu, počeo ubrzano da kopniš doslovno od onog časa kada si bio priteran u ugao i primoran da poveruješ u konačnost i neizlečivost odavno zapuštene bolesti.

Moram da primetim da je majka spremno prihvatila ovo novo stanje. Posećivala te je u bolnici redovno, dok sam ti ja u posete dolazio onoliko često koliko sam stizao. U najboljem slučaju moglo bi se reći: s vremena na vreme. Moja laž da sam prezauzet (svojim i Heleninim životom) bila je, kao i sve najbolje laži, zasnovana na čistoj, lako dokazivoj istini. I u tom smislu, naravno, besprekorna. Jer ja zaista jesam bio prezauzet (svojim i Heleninim životom). Mogao sam, naravno, da te obilazim češće nego što sam to činio. Samo da sam želeo. I osećao potrebu. Ili obavezu. Ali nisam. Meni je, iskreno, bilo mučno da provodim vreme s tobom i da te posmatram kako preda mnom blediš i nestaješ doslovno iz časa u čas. Šta će mi to, pamtim da sam razmišljao tada, te devedeset devete.

Nas dvojica ni u najboljim danima nismo imali mnogo toga o čemu bismo mogli da razgovaramo. Nikada se nismo poznavali niti razumeli. Osim toga, blokirala me je činjenica da ti se bliži kraj. Iako ujedno ne mogu baš da kažem da sam tugovao. Ni privilegija da mogu da prisustvujem finalu tvog života nije me ispunjavala onom veličanstvenošću kojom bi takvi trenuci trebalo da su ispunjeni, ako je verovati, kao što nije, religiji a donekle i umetnostima. Nikakav se višesmisleni zrak nije spuštao s neba da ti pomazi lice pred mojim zadivljenim pogledom. Ni zraka ni neba tu nije bilo ni za lek. Samo treperave neonke, požuteli gipsani paneli na tavanici i slabo zainteresovane bolničarke koje bi na svakih petnaestak minuta provirile u sobu da vide da li je sve u redu pa brzo odlazile, iz nekog nejasnog razloga zadovoljne. Iako, jasno, ništa nije bilo u redu. Tvoje vreme je ubrzano oticalo, brojao si poslednje trenutke šepusajući kroz finalnu etapu jedne ne preterano duge trke. A ja sam, oslonjen dupetom na hladan radijator, čekao da istekne vreme predviđeno za posete i uglavnom ćutao. Nisam razmišljao o tvom životu, nisam, da budem iskren, znao ništa o tvom životu, nije mi više bilo, mislio sam, nakon svega što sam s tobom prošao i nakon svega što s tobom nisam prošao, nimalo stalo do tvog života.⁶

Bilo mi je, da ti iskreno priznam, u najboljem slučaju osrednje zanimljivo da pratim i memorišem kako te iz posete u posetu govor i sposobnost mišljenja postepeno napuštaju. Razmišljao sam kako je to eventualno pristojna građa za neku buduću knjigu i ništa više od toga. A zaista: slojevi su se vidno ljuštili i perutali s tebe. Povremeno bi zahvaljujući tom nezaustavljivom procesu na površinu izbilo i ponešto krajnje neočekivano – kao, na primer, kada si na lekarevo

⁶ Zato sam doneo odluku. Počinjem. Pisaću pa kako ispadne. Ionako ću posle sve ovo morati da prepisem i sredim.

pitanje gde te boli, u malenom i kratkotrajnom času lucidnosti, koja je odmah potom splasnula, podvila rep i napustila te zauvek, odgovorio: „Između kreveta i radijatora.“ Time si – nesvesno, verujem – parafrazirao Montenja, koji je opet sâm parafrazirao anegdotu dobro poznatu u njegovo vreme. Što je sve zajedno, priznajem, bilo veoma čudno jer sam gotovo siguran da Montenja, dragi tata, ti nikada nisi čitao. Odakle je to izronilo? Iz kog zakutka podsvesti?

Nisi mi se mnogo obraćao a tvoja su pitanja često predstavljala krunski dokaz sve ubrzanijeg udaljavanja od stvarnosti. „Šta ti radi Anđela?“, upitao si me, recimo, jednom, sasvim iznenada, punim, vibrantnim glasom koji me je podsetio na nekadašnjeg moćnog tebe, zatekavši me potpuno nespremnog. Bio si, pritom, iskreno zainteresovan. Ili si mi tako delovao. Treptao si prema meni sjajnim i okruglim očima bistrog deteta. Kad je shvatila šta me pitaš, majka je skrenula pogled i stisnula usne. Nasmehio sam ti se uz neodređenu gestikulaciju, ali ništa ti nisam odgovorio.

Na kraju nas više nisi prepoznavao. Nemoćno si pred nama treptao i neodlučno se smeškao svim tim strancima koji su te povremeno i iz samo njima jasnog razloga okruživali.

Za razliku od mene, kažem, majka je uz tvoje uzglavlje strpljivo i verno provodila sve dane u nedelji (izuzev ponedeljka i srede) u vremenu predviđenom za posete (od šesnaest do sedamnaest i trideset časova). Umivala te je, sređivala i presvlačila a ti si joj se rado prepuštao. Dok te je hranila ili dok je zatezala plahte pod tvojim leđima, pričala ti je beskrajne zašećerene laži o porodičnoj kući u selu K. – u koju, ako želiš da znaš punu istinu, za svih ovih dvadeset i kusur godina koliko nas deli od tvog odlaska u bolnicu i smrti nije kročila ni jedan jedini put iako je ujedno tvrdoglavo odbijala da je proda – čitala ti priče tvog omiljenog pisca (Efraima Kišona) i

pesme omiljene pesnikinje (Mire Alečković) ili kojekakve ratnohuškačke članke iz omiljenih dnevnih novina (Večernjih novosti), prepričavala ti omiljene stripove (Princ Valijant, Mandrak, Fantom, Dikan, Tintin, Talični Tom, Asteriks i Obeliks), čak ti i nesigurnim, drhtavim glasom na uho pevušila neke od omiljenih pesama (Anđelina, zumba zumba; Pokloni svoj mi foto; Moja kobilu Suzi). Ponekad mislim kako bi ti majka svakako, da je u vreme kad si umirao na VMA bilo tehničkih mogućnosti kakve postoje danas, puštala i omiljene TV-emisije (Obraz uz obraz, Kapelski kresovi, Kviskoteka, Otpisani, Svemir 1999, Mapet šou, Kodžak, Šerif Maklaud, Inspektor Kolombo). Brisala ti je brižno usta od mrvica koha ili sutlijaša ili palačinki ili knedli sa šljivama ili šnenokli kojima te je hranila dok si još bio u stanju da jedeš. A ti si ćutao, posmatrao si je s nepoverenjem, slušao si s pažnjom i nerazumevanjem njen glas dok ti je čitala ili pevušila i krotko uzimao sve što ti se ponudi, na koncu svega pretvoren u usamljeno, napušteno, dobro detence, vraćen na sopstveni početak.⁷ Kada više nisi mogao da jedeš pa su te prebacili na intravensku ishranu, i dalje je opsesivno pripremala tvoje omiljene poslastice, slane i slatke, i donosila ih sa sobom na VMA u prastarom cegeru, raspoređene u plastične posudice različitih veličina: pituljice, mekike, gibanicu, rezance sa sirom, valjuške s krompirom, štrudlu s makom, hrskavu bundevaru, kolače šolja-šolja, damen kapric i londonske štanglice, upravo tim redom. Pošto nije znala šta bi radila s hranom koju ti više nisi mogao ni da okusiš, delila ju je dežurnom medicinskom osoblju. Ali njihove su odaje već ionako bile prenatrpene obiljem sličnih gastronomskih darova, pa su

⁷ Ovo je moja priča. Rođen sam u leto godine 1933. u sremskom selu M. Moje detinjstvo se na početku nije mnogo razlikovalo od tvog. Ili od bilo kog drugog umereno srećnog detinjstva.

ponude neretko odbijali. Nemajući izbora, majka je donesene poslastice potom uporno nudila drugim posetiocima tog po svemu depresivnog mesta. Ali i oni su zahvaljivali ili su ih nevoljno prihvatili. Tako je svu tu hranu počela da vraća kući. Ničeg za mene u to vreme nije bilo tužnijeg od tih obroka koji su putovali napred-nazad i na kraju, neiskorišćeni, većim delom završavali u kanti za smeće.

Nikad nisam bio siguran da umem ispravno da razumem kvalitet majčine ljubavi prema tebi, tata. Ti si nju obožavao onoliko koliko si bio u stanju, ona je tebe zauzvrat jedva podnosila. Određene tvoje navike beskrajno su je iritirale, neretko te je prezirala, moguće je da te je povremeno i mrzela. Mislim da sa svim nedoteranostima na gomili nimalo nisi odgovarao njenom idealu visokog, zgodnog, besprekorno obrazovanog, pažljivog i nežnog supruga s manirima dostojnim kakvog džentlmena ili plemića. Ali majka je ispod snobovske nadutosti bila i ostala racionalna osoba, a ti si bio precizna refleksija njenih objektivnih mogućnosti. I, što je još važnije, bio si tu, uporno i dosledno prisutan u svojoj svojoj nerafiniranoj odanosti. Poput psa. Ona ti je zauzvrat bila uzorna, verna supruga. I ostala je s tobom, uz tebe, sve do samog kraja. Tokom tvojih poslednjih dana na ovom svetu, kad si već bio reduciran na golo postojanje, uglavnom je sedela uz tvoje uzglavlje i dugo te ćutke češljala. Za to je koristila isključivo tvoj jeftin plastični češljčić s rožnatom šarom. Lagano ti ga je provlačila kroz kosu, koja je do samog kraja ostala bujna i srebrnastobela. Pokreti su joj bili ujednačeni, kontemplativni i blagi. Činilo se da zaista zna šta radi i – gle! – ti si joj se spremno prepuštao, više ne ni kao poslušno dete, već kao krotka hipnotisana životinjica.

Igrom slučaja, onaj kišoviti martovski dan kada sam ti jedini put u posetu došao sâm, bio je, ispostaviće se, ujedno

i poslednji dan tvog života. Poveden iznenadnim impulsom, odlučio sam da se ne opirem. Istog časa skrenuo sam sa svog puta i zaputio se pravo do tebe, u VMA. Iako nije bilo vreme predviđeno za posete, primili su me i, za divno čudo, ljubazno uputili u odeljenje za onkologiju, ponudivši se da me isprate do lifta (mada za tim zaista nije bilo potrebe). Zatekao sam te utonulog u kruto uštirkanu bolničku posteljину tvog kreveta do prozora. Nisi me primetio kad sam ušao. Pogled ti je bio staklast. Delovao si kao da već uveliko nestaješ. Prišao sam ti s neiskrenim osmehom. S jednako neiskrenom nežnošću namestio sam ti jastuk. Ništa manje neiskrenim glasom upitao sam te kako si. U odgovor si me pogledao odozdo, očima deteta, i nisi mi odgovorio. Iako si bio pri svesti. A i zašto bi? Da nisi bio dobro i da je bilo kakav odgovor u tom smislu savršeno izlišan, to je i tebi i meni, rekao bih, bilo jasno kao dan. Žuta koža visila ti je o kostima lobanje poput prevelike maske koju više nisi u stanju da nosiš. Ali bio si svakako iskreniji od mene. Tišina je bolno pištala u mojim ušima. Bilo je kasno popodne i u sobi je iz časa u čas postajalo sve mračnije. Martovska noć prikradala se nevidljiva poput otrovnog plina. Ulične su svetiljke već treperile u parku ispod tvog prozora. U daljini su se, kroz narastajuću tamu, nazirali banjički soliteri, gordi i zastrašujući poput neolitskih megalita. Zažmurio sam. Palcem i kažiprstom snažno sam pritisnuo očne uglove. Pročistio sam grlo uz pomisao da nemam šta tu da tražim i da bi valjalo da krenem. Podsetio sam se da je moje vreme ograničeno i da moram svakako da požurim da ne bih zakasnio po Helenu. Ali kad sam pošao prema vratima, ti si se trgnuo. Pogledao si prema meni a oči su ti zablistale u tami. Ispružio si ruku i pokazao mi dlan. Koža na njemu bila je suva poput pergamenta i upala kao da ispod nje više i nema mesa niti bilo kakvog sadržaja. Prišao sam ti. Ovog puta ti se

nisam osmehivao lažljivo, kao propali glumac na reklami za pastu za zube. Dotakao sam tvoj dlan bez dvoumljenja, kako si i želeo. Mislio sam da sam spreman na sve, ali nisam dugo izdržao – prebrzo sam i protiv volje povukao ruku. Progutao sam pljuvačku. A ti si na to sklopio drhtave i koščate prste izbrazdanih žutih noktiju preko svog uvelog dlana kao da ga brižljivo štitiš od mene. Pomazio si ga vrškom kažiprsta nežno, najnežnije, prošaptao: „Čudno!“ i umorno sklopio oči. Još nekoliko trenutaka oklevao sam tu, pred tobom, nad tobom, udaljen i nadmoćan, a onda sam se tiho okrenuo na petama i lagano išunjao. Pažljivo sam zatvorio vrata za sobom, duboko uzdahnuo, mahnuo dežurnoj sestri s kojom sam se mimoišao na hodniku i velikim se metalnim liftom nalik na pokretnu grobnicu spustio prema izlazu.

Te martovske noći ti si, oče, stigao do kraja svog životnog puta, započetog i okončanog u nevreme. Zgasnuo si u gluvo doba, tako diskretno i tiho da to niko nije primetio sve do redovne jutarnje vizite.⁸ Iz tog razloga smo za tvoju smrt majka i ja saznali s izvesnim zakašnjenjem. Kad smo narednog dana oko podneva stigli u VMA, na mestu na kom si poslednjih nekoliko nedelja ležao zatekao nas je istovetan krevet pod prozorom, prekriven sveže opranom i uštirkanom posteljinom, istina ofucanom i punom rupa. U njemu je već ležao drugi pacijent, visoki čovek ćelavog temena prekrivenog staračkim pegama, nimalo nalik na tebe.⁹ Kremirali smo te tri dana kasnije. U kapeli smo majka, Helena i ja stajali na mestu uobičajenom za ožalošćene članove najbliže porodice.

⁸ Kao najstariji unuk u našoj porodici, imao sam tu privilegiju da svake godine budem polажajnik kod svog deda Velje. Moje najranije sećanje je seosko dvorište puno dečurlije. Pamtim da smo se povazdan igrali na istrošenoj kosačici, često sve do kasno u noć.

⁹ Takođe smo se igrali žmure, piljaka i drugih igara.